
CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anul XVII. Nr. 160

Martie 1988

Noi Tracii

00187 - Roma, Foro Traiano 1/A

Tel. (06) 679.77.85

IORDANES ȘI ISTORIA TRACILOR

de MANOLE NEAGOE

Istoria Daco-Geto-Tracilor a avut un destin curios. Toate lucrările mai însemnate care s-au scris despre Daco-Geți s-au pierdut. Traian, urmându-l pe Caesar, a scris un *De bello dacico* din care nu s-au mai păstrat decât câteva cuvinte, citate de un scriitor târziu. Criton, medicul lui Traian, a scris și el o istorie a războaielor purtate de Romani pe pământul Daciei. S-a pierut și aceasta, cu excepția unui fragment, citat peste secole de Ioannes Lydus. Casiodor, făcând o trăsătură de unire între Geți și Goți, a scris o lucrare amplă despre trecutul acestora, la fel cum aveau să facă Ablavius și Dio Chrysostomus. Opera acestora a fost intitulată *Getica* și toate cele trei lucrări s-au pierdut.

În asemenea împrejurări, un rezumat făcut de Iordanes *Geticei* lui Casiodor capătă un interes cu totul deosebit pentru istoria Geților, a Goților și a Romanilor. În lipsa celorlalte lucrări, *Getica* lui Iordanes devine unul din cele mai însemnate izvoare pentru cunoașterea unor realități politice și geografice din secolul al V-lea și al VI-lea. Importanța *Geticei* lui Iordanes a fost subliniată deseori și publicarea ei în mai multe ediții, în diferite limbi, arată cu prisosință valoarea acesteia ca izvor pentru cunoașterea istoriei mai multor neamuri. Acest lucru ne-a îndemnat pe noi să reedităm această lucrare în original și traducere românească, mai ales că prima ediție era greu de găsit. Am făcut-o cu gândul de a pune la îndemâna celor care se pasionează de trecutul neamului nostru o lucrare devenită indispensabilă prin dispariția modelului urmat de Iordanes. Dar, cum spuneau strămoșii noștri, *Habent sua fata libelli!* În ciuda faptului că *Getica* lui Iordanes este un rezumat, sau doar o schiță,

---

în comparație cu lucrarea lui Cassiodor și chiar dacă ea este scrisă în spirit partizan, cuprinzând unele erori sau fiind redactată într-o limbă mai puțin elaborată, ea este un izvor foarte valoros. Dacă stilul ne interesează mai puțin pe noi, cei de astăzi, în schimb informațiile cuprinse în *Getica* lui Iordanes trebuie considerate cu cea mai mare atenție, datorită istoricului fiind aceea de a discerne erorile și a reține ceea ce reprezintă, din punctul de vedere al cercetării, tot ceea ce este prețios și contribuie la aprofundarea unui trecut atât de bogat în fapte și idei.

Înainte de a trece la analiza operei, se impun câteva cuvinte despre autor. Iordanes (Iordanis, uneori chiar Iornandes) ne-a lăsat el însuși câteva informații în *Getica* și *Romana*, cele două lucrări ale sale, dar mărturiile lui nu sunt prea precise. În *Getica* el amintește originea sa barbară: «Paria, tatăl tatălui meu Alanoviamuthes, adică bunicul meu, a fost secretarul lui Candax, cât timp a trăit, și al fiului surorii sale, Gunthic, magister militum... Și eu, Iordanes, oricât de neînvățat sunt (agramatus), am fost secretar, înainte de convertirea mea»¹. Din această mărturie ar putea reieși că Iordanes era alan de origine. Candax, șeful Alanilor, l-a urmat pe Attila și după moartea regelui hun s-a retras în Getia Minor (Scythia Minor). În ultimul capitol al *Geticeii*², Iordanes precizează că se trage din neamul Goților și anume din ramura Ostrogoților, peste care a domnit neamul nobil al Amalilor. Legați, prin funcția lor, de șeful Alanilor, înaintașii lui Iordanes nu au urmat migrația ostrogotă în Italia, așa explicându-se nașterea sa, la sfârșitul secolului al V-lea sau la începutul secolului al VI-lea, în Getia Minor. Cât privește convertirea sa, Theodor Mommsen crede că este vorba de intrarea lui Iordanes în mănăstire³, iar Popa-Lisseanu este de părere că acesta a trecut de la arianism la ortodoxie.⁴ E posibil ca Iordanes să fi lucrat ca notar și pe lângă un șef got, având în vedere că el cunoștea limbile alană, greacă și latină.

În unele manuscrise din *Romana*, în titlul cărții este menționat «Iordanis episcopus», iar în manuscrise de mână a treia, cum le numește Popa-Lisseanu, se face și precizarea «episcopus Ravennas». Unii istorici au acordat credit mențiunilor susamintite⁵, ceea ce ar însemna că Iordanes a ajuns episcop al Ravennei în vremea în care aveau loc luptele pentru recucerirea Italiei de către Belizarie, generalul lui Justinian. Laudele pe care el le aduce împăratului și generalului său, în finalul *Goticeii*, prezentându-i ca învingători ai Ostrogoților, ar pleda poate pentru prezența lui Iordanes la Ravenna în vremea respectivă. G. Popa-Lisseanu consideră că Iordanes și-a scris cele două opere în răsărit «poate, la noi, în Moesia Inferioară sau la Salonic»⁶.

Din felul în care se încheie *Getica*, ar rezulta că opera aceasta a fost încheiată în anul 550, când se termină cel de al doilea război al Romanilor cu Goții și este recucerită Ravenna de Narses, numele acestuia nefiind menționat pentru că «nu putea reprezenta un model moral pentru Iordanes».⁷

Redactarea celor două opere este interesantă pentru că ne dă posibilitatea să aflăm care era mentalitatea unui barbar romanizat, la mijlocul secolului al VI-lea. În *Romana*, Iordanes se consideră urmaș al Romanilor. În *Getica*, exaltând trecutul Geto-Goților, el ajunge în final la o concluzie oare-

cum asemănătoare cu aceea a lui Cassiodor: simbioza geto-romană va îngădui perpetuarea virtuților ambelor popoare. Iordanes nu deplânge distrugerea regatului ostrogot creat de Teodoric cel Mare. Ostrogoții au fost înfrânți de un «împărat mai de laudă» și de către un «comandant mai viteaz, a cărui faimă nu se va stinge în toate veacurile și în toate timpurile, ci vor fi pomeniți învingătorul și triumfătorul împărat Justinian și consulul Belisarius cu numele de *Vandalisus, Africanus și Geticus*».⁸

Din mărturia autorului, *Getica* a fost scrisă la îndemnul fratelui său Castalius. Izvorul principal l-a constituit opera lui Cassiodor, pe care i-a împrumutat-o intendentul (dispensator) fostului senator pentru numai trei zile. Iordanes ține să precizeze că nu este vorba de o reproducere cuvânt cu cuvânt a textului lui Cassiodor, mulțumindu-se totuși să păstreze «în întregime înțelesul», adică sensul conferit de acesta operei sale. Iordanes, așa cum se poate vedea din cuprinsul *Geticii* și după cum ne-o mărturisește el însuși, nu s-a rezumat numai la scrierea lui Cassiodor. El îi amintește pe Strabon, Ptolemeu, Pompilius Mela, Titus Livius, Cornelius Tacitus, Solinus, Dromianus, Rufinus, Trogius Pompeius, Hieronymus, Orosius, Symmachus, Prosper, Dexip, Priscus etc. Cele mai importante surse ale sale sunt, după opera lui Cassiodor, *Getica enodia* de Dio Chrysostomus (sec.I e.n.), *Istoria Romană* a lui Cassius Dio (sec.III e.n.) și Ablavius.

Autorul *Geticeii* a mai folosit cântecele *cantiones* păstrate în tradiția orală prin care Goții își preamăreau trecutul. Sunt amintiți poeții Vergilius și Lucan și această enumerare a geografilor și istoricilor ale căror opere l-au inspirat pe Iordanes ne arată că informația sa a fost destul de bogată, calificativul de *agramatus*, pe care și-l conferă singur, fiind mai degrabă o scuză care acoperă o falsă modestie, dar și un act de precauție în măsură să-i atenueze deficiențele de limbă. Căci *Getica* a fost scrisă în limba vulgară (fiind foarte interesantă din acest punct de vedere), nelipsind și unele expresii și forme retorice pe care le-a împrumutat de la autorii clasici pe care i-a folosit. Pentru originea lui gotă, Iordanes a fost revendicat de istoriografia germană și lipsește, cu totul nejustificat, după opinia noastră, din cea romană. Oricât ar exalta în *Getica* istoria neamului din care își află obârșia, mentalitatea lui este aceea a unui cetățean al Imperiului Roman, a unui romanizat, acest lucru vădindu-se mai ales în *Romana*, dar și în *Getica*.

1) Iordanes, *Getica*, Ed. Nagard, Roma, 1986 (reproducere fotografică a volumului XIV din colecția *Izvoarele istoriei Românilor*, text latinesc și traducere românească de G. Popa-Lisseanu, București 1939, cap. L.

2) *Ibidem*, cap. LX.

3) Th. Mommsen, în *Monumenta Germaniae Historica*, V, Iordanis, *Romana et Getica*, p. XIII și Roxana Iordache în «Postfața» la *Getica*, p. 168.

4) Introducere la *Getica*, p.6

5) A. Savanager, prefață la Opera lui Iordanes, Paris, 1842, p.18; J. Svennung, *Jordanes und Scandia*, Stockholm, 1967, p. 6.

6) Prefața la *Getica*, p. 7.

7) Roxana Iordache, *op.cit.*, p. 184.

8) *Getica*, p. 156.

(Va urma)

ROMANITATEA ȘI CULTURA EUROPEANĂ

de Prof. ILIE DAN

Ideea romanității este o idee forță a culturii Europei. Ea semnifică, în spațiu și timp, un unghi de convergență spirituală, care a unit popoare, epoci și mari inițiative din domeniul literaturii și artei și a dus la definirea specificității culturale, printr-un raport de identificare și individualizare.

Implicată fiind istoric, structural și social, ideea romanității nu a determinat o izolare a unui spațiu cultural care să rămână circumscris unor limite geografice, ci, dimpotrivă, ea a devenit locul unor mari confluente spirituale, situate sub semnul solidarității și al comprehensiunii.

Fără nici-o îndoială, ideea de romanitate a fost vehiculată mult mai târziu, în epoca modernă, pe câtă vreme realitatea pe care o definea exista de mult timp și ea determinase, în rândul popoarelor, o stare de conștiință a propriei existențe.

Privită evolutiv și istoric, romanitatea e o sumă a elementelor unui proces social-istoric complex, explicabil, la rândul său, prin factori specifici, care au impus trecerea, pe plan etnic și lingvistic, la o nouă realitate, definită lapidar prin doi termeni de referință în dezvoltarea ulterioară a culturii europene: *romanic* și *romanitate*.

E necesar să precizăm însă că ideea romanității a fost însoțită, pe plan istoric, cultural și lingvistic, de ideea *latinității*, ea însăși generatoare, în țări și epoci diferite, a unui climat specific ale cărui surse romane au fost grupate și modelate, în funcție de condițiile specifice ale unor țări din Europa, iar mai târziu, prin iradiere culturală, și din alte regiuni ale globului.

Expansiunea puterii romane prin cuceriri succesive și impunerea limbii latine (mijloc de comunicare și expresie culturală) în teritoriile cucerite (cu unele excepții ca Egipt, Grecia, Asia Mică, Germania) a avut ca urmare, sub aspect etnic, socio-cultural și lingvistic, un proces de romanizare a populațiilor autohtone.

În funcție de condițiile specifice ale fiecărei arii geografice din acel teritoriu pe care îl numim *Romania* a avut loc simbioza dintre Romani și populația locală, pe coordonatele transformării treptate a *latinității* cu *romanitatea*, prin apariția popoarelor și limbilor *romanice* sau *neolatine*.

Este în afară de orice îndoială că primul și cel mai important factor al romanității l-a constituit conștiința originii comune, ca descendenți ai Romanilor și ca vorbitori ai limbii latine populare. Pe temelia spiritualității clasice latine (la rândul ei influențată de strălucirea civilizației grecești) s-a construit edificiul durabil al culturilor romanice care au marcat destinul Europei, în ceea ce privește cugetarea și simțirea, ca expresii fidele ale sensibilității fiecărui popor din această parte a lumii.

Romanitatea nu definește, după cum se observă, numai un anumit

spațiu cultural, ci, în primul rând, o structură spirituală originală, un *modus vivendi* și o *forma mentis* cu dominante specifice. Prin romanitate putem înțelege mai bine nu numai ideea unei origini comune, a unei comunități neîntrerupte într-un climat implicat în dezvoltarea artelor, a științei și a literaturii, ci și aportul continentului european la tezaurul cultural al umanității. Ideea romanității a însemnat descoperirea identității culturale a popoarelor respective, atât în ceea ce privește rădăcinile și fondul comun, cât și originalitatea fiecăruia în parte. Prin raportare la cultura latină, ea a oferit un cadru de convergență, în care a avut loc, și pe plan spiritual, o simbioză. Romanitatea e un orizont deschis, o perspectivă și unul din punctele cardinale ale dezvoltării culturii în Europa.

Ei îi datorăm redescoperirea valorilor umanismului și marile izbânzi ale Renașterii. Sub stindardul ei, în țările în care se vorbeau limbi romanice și spiritul Romei stăpânea deopotrivă geniile și oamenii de rând, cultul pentru frumos și pentru moral, forța și virtutea, curiozitatea științifică și creativitatea, încrederea în energia spiritului uman au dat dimensiune nu numai existenței, măsurate biologic, a unui poet, a unui sculptor, a unui arhitect, pictor și inventator, ci și demnității morale a unui popor.

Romanitatea în planul culturii a obligat la o permanentă descoperire de sine, dar și la o confruntare cu dimensiunile și specificul altor culturi. După cum în perioada cuceririlor romane tot mai mulți autohtoni (ca și populațiile alogene) s-au integrat spiritului latinității, tot așa și în timpurile mai apropiate de noi romanitatea, prin prestigiul ei, a influențat alte culturi din Europa. Și astfel, secole de-a rândul, motivele circulă, curente literare și artistice se continuă și se influențează reciproc, în cadrul unei puternice activități a actului de creație, seub semnul colaborării și al emulației. Această idee polariza «spiritul» popoarelor romanice și stimula «renașterea romană» a fiecăruia dintre ele. Dacă unele aspecte ale dezvoltării culturii urmau o direcție divergentă, direcția principală era una convergentă.

Moștenirii latine i s-a adăugat o viziune mediteraneană, un fel propriu de a înțelege și explica lumea, echilibrul învecinându-se cu mișcarea interioară, iar profunzimea succedând ordinii și clarității. În acest fel s-au strecurat (cu ritmuri și nivele diferite) culturile romanice, a căror expansiune în Europa a determinat o revitalizare a altor culturi mai vechi și o integrare a lor în spațiul romanic al culturii continentului, potrivit unor «afinități electice». În timp, ideea romanității s-a transformat într-un *ideal de cultură*, în spațiul Mediteranei, al Pirineilor și al Carpaților.

Deși separat mult timp de celelalte popoare romanice, din cauza destinului său istoric, poporul român a avut în întreaga sa existență conștiința apartinerii la romanitate. *Românii* sunt singurul popor din Europa care, prin numele lor, își dovedesc descendența din *Romani*. La hotarul dintre Occident și Orient, cultura românească și-a manifestat originalitatea, asimilând în mod creator. Arhitectonica sa, indiferent de tipuri, structuri și elemente constitutive, este dominată de ideea romanității. Alături de alte popoare, *Românii*, în spațiul de la Dunăre și Carpați, au creat o sinteză culturală originală, în consonanță cu originea lor și cu contextul romanic european.

LES TROIS TABLETTES DE TĂRTĂRIA

Essai d'interprétation

de JEAN AMSLER

1 - Les Cahiers d'Etudes Roumaines édités par le **CIRER** (Paris III), 3/1984, p. 9 sq. ont publié sous le titre **Un MONDES néolithique** un essai dans lequel je proposais une interprétation de l'une des trois tablettes découvertes dans une sépulture néolithique à incinération de Tărtăria, non loin de Sebeș en Transylvanie, et conservées au Musée Historique de Cluj; elles ont été publiées par Dalcoviciu-Condurachi en 1972 dans le volume **Roumanie** de la collection **Archeologia Mundi**, éd. Nagel (Genève).

2 - J'y avais vu une figuration de la Terre; les quatre cantons représentaient; en haut à gauche une maison; en bas à gauche un jardin; en haut à droite un dieu danseur avec un arc et une flèche; en bas à droite une figure lunaire avec un arc, une flèche et un épieu. L'univers de l'~~homme~~ était à gauche; les dieux de la brousse à droite. Le masculin en haut; le féminin en bas.

3 - Le présent essai proposera une interprétation **simultanée** des trois tablettes. Il procédera du raisonnement suivant:

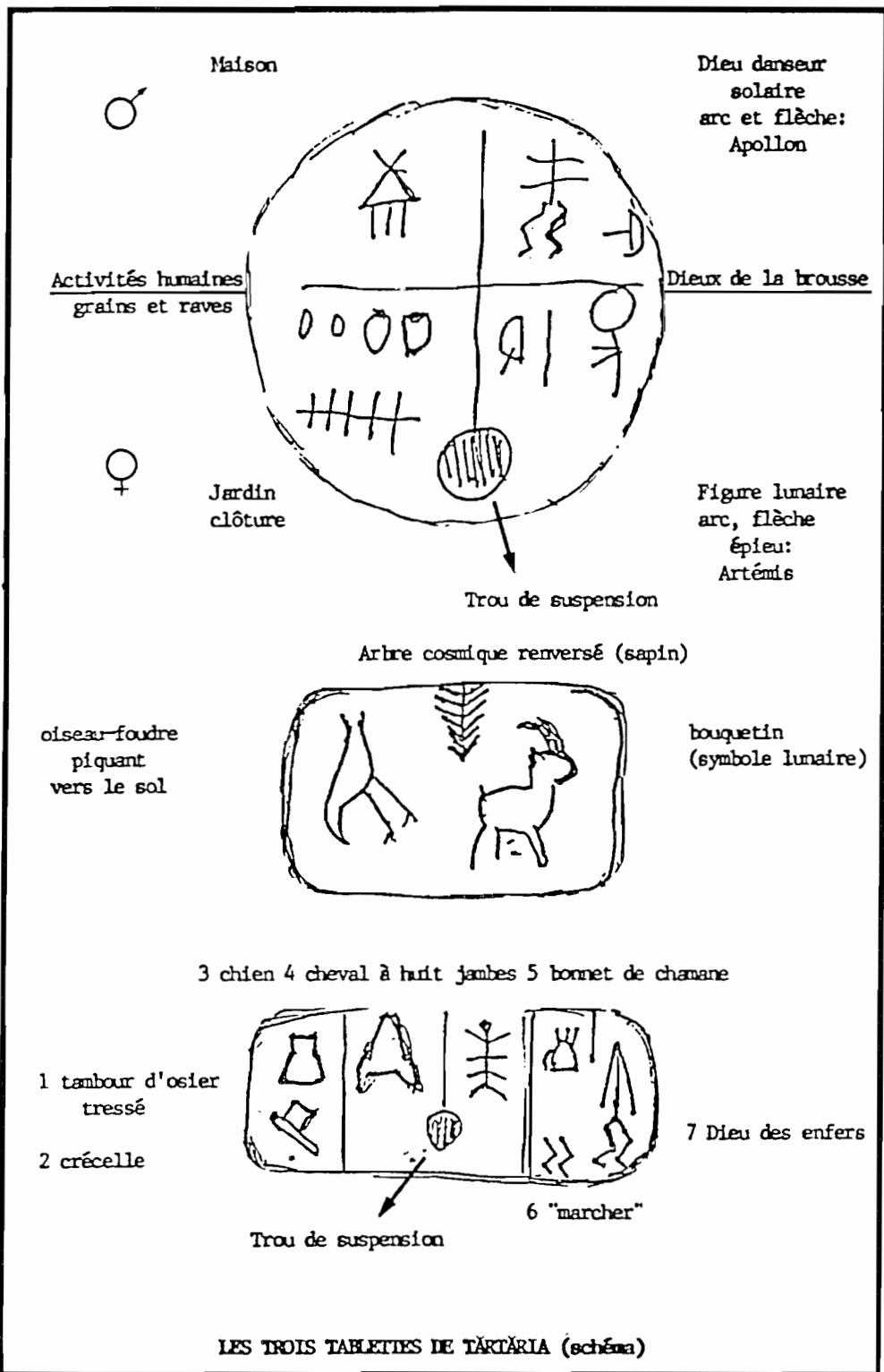
4 - La tablette **circulaire** représente la **terre**; donc les deux tablettes **rectangulaires** représentent le **ciel** et l'**enfer**: intuition cosmologique.

5 - Le tout constitue un guide de l'au-delà laissé dans la sépulture à l'intention de l'âme de l'individu incinéré et enseveli tant qu'elle n'aura pas atteint son séjour définitif. Cf. Bardo Thödöl tibétain et mythe platonicien d'Er le Pamphylien.

6 - La seconde tablette - sans trou de suspension - représente le ciel. Elle présente trois dessins gravés dans la terre encore fraîche avant cuisson. A gauche, un **oiseau de proie** tombant pattes et bec en avant: l'oiseau-foudre. A droite, un **bouquetin**, hiérophanie lunaire; le bouquetin, avec ses cornes, figure sur de nombreux documents crétois associé à une déesse; l'allure de l'animal, court sur pattes, est bien celle du bouquetin. Au milieu, un **arbre cosmique**, racines dans le ciel (cf. Mircea Eliade). Il a six paires de branches symétriques, ce qui, avec la pointe, fournit **sept niveaux**: les sept étages du ciel.

7 - Le port de l'arbre est d'un sapin (*Abies Silvatica*). Cet arbre¹ sert encore, à l'occasion de Noël, avec ses bougies, étoiles et guirlandes, à figurer l'arbre cosmique, le ciel.

1 - remplacé en général par l'épicéa plus commun.

8 - Cette tablette est rectangulaire parce que le ciel l'est. Dans la conception indo-européenne, le ciel est conçu comme rectangulaire parce qu'il est à l'image de la maison (le *megaron* grec) construite en charpente et torchis; en revanche la terre est ronde. La Rome primitive, patronnée par Jupiter, est rectangulaire; le temple romain l'est aussi, à l'exception du temple de Vesta, circulaire, en raison des adhérences telluriques de la déesse.

9 - La situation est inversée chez les Turco-Mongols; ils habitent une yourte de feutre ronde; donc leur ciel est rond et la terre carrée.

10 - Cette tablette n'a pas de trou de suspension; l'âme qui est immatérielle peut la consulter sur place, mais non l'emporter.

Dans ce tableau du ciel, le soleil manque: les âmes ne sortent que la nuit (cf. *Dracula*, les fantômes, revenants et âmes en peine du folklore).

11 - La troisième tablette présente un trou de suspension: l'homme a pu l'emporter de son vivant, et même sous terre dans des grottes ou des mines.

12 - Elle est rectangulaire parce que les enfers sont une réplique souterraine du ciel.

13 - Elle présente sept motifs gravés, parce que l'enfer a sept compartiments. Ce sont de gauche à droite et suivant la numérotation (cf. schéma):

- 1) un tambour en osier tressé, debout, vu de côté;
- 2) un objet indéterminé;
- 3) une tête de chien vue de face; quand l'homme porte la tablette au cou et marche, le chien a le museau en bas, cherchant la piste: ce chien est psychopompe. Il présente les caractères du berger allemand, déjà attesté vers -10.000 par des fouilles effectuées en Wurtemberg.
- 4) un trait renflé en tête et muni de huit appendices: le cheval chamannique à huit jambes, vu en projection au sol, identique au cheval Sleipnir du dieu-chamane germanique Odin;
- 5) un bonnet de chamane, coiffe de feutre ou de peau à trois pointes; une queue d'animal (sans doute fouisseur - renard) y est fixée;
- 6) deux jambes en mouvement, semi-fléchies, talons hauts: marche ou danse;
- 7) un dieu danseur masqué d'un faisceau de joncs ou de pailles tombant sur la tête et les épaules. Ce modèle de travesti existe encore dans le folklore suisse et africain; le tambour 1) a des répondants africains. Dans ce contexte, 2) est une crécelle avec son manche et son panneau tournant, substitut du rhombe; comme les maracas sud-américaines, elle sert à appeler les esprits familiers du chamane et à écarter les esprits adverses.

14 - L'ensemble raconte en pictographie une catapse infernale: Ego bat le tambour 1), fait tourner la crécelle 2), puis précédé du chien 3), montant le cheval chamannique 4), coiffé du bonnet à trois pointes 5) - et par ailleurs sans corps apparent 6), puisque dans la transe chamannique le corps désâmé reste sur place - Ego comparait devant le dieu des Enfers 7) - peut-être une déesse, réplique de la "terrible Perséphone" homérique ou de l'Ereškigal mésopotamienne.

15 - L'application semble cohérente et complète; il n'est jusqu'au trou de

suspension qui ne puisse figurer l'accès des Enfers.

16 - Les trois tablettes dans leur ensemble fournissent une vision synthétique de la conception du monde prévalant hic et nunc: à l'enterrement d'un personnage important, habitué des catabases chamaniques, dont on ne souhaite pas le dangereux retour, vers -2900, en Transylvanie, dans le syndrome culturel associant les stations archéologiques de Vinča (Belgrade) Bikk (Haute-Tisza), Turdaş (Turda), Tripolje (Kiev) et Cucuteni (Moldavie).

17 - Cette analyse, grâce à un rapprochement avec l'Anatolie hittito-louvite, va prendre une signification particulière.

18 - L'ensemble de faits attesté par les trois tablettes de Tărtăria trouve un écho grâce à une autre série apparemment très éloignée dans le temps et dans l'espace: par un certain nombre de rituels louvites d'Istamwa publiés par M. E. Laroche dans son Dictionnaire de la langue louvite (1959).

19 - L'écart chronologique est considérable: -2900 pour Tărtăria; -1400 pour les rituels louvites.

20 - L'écart kilométrique est d'environ quinze cents kilomètres; il est toutefois plus facile à franchir si l'on invoque un certain nombre de faits admis par les spécialistes de la préhistoire asianique:

- 1) Les Hittites, fondateurs d'un empire vers -1900, se trouvaient déjà depuis quelque temps en Anatolie. Ils en occupent en gros le quart nord-est (Cappadoce).
- 2) L'Empire hittite est étroitement associé en permanence à un peuplement louvite, celui des pays d'Arzawa (quart sud-ouest de l'Anatolie) et de Kizzuwatna (quart sud-est et Cilicie).
- 3) Bosch-Gimpera, (Les Indo-Européens) vers 2300, situe les Louvites sur le Bas-Danube et la Bulgarie.
- 4) Le même auteur invoque l'invasion des Haches de Combat vers 2200 comme déclencheur d'un grand mouvement de migration vers le sud des ensembles linguistiques qu'on y observe après -1800: Hittites, Louvites, Grecs.
- 5) On pourrait chercher sur le site de Troie - sur le parcours de tout commerce est-ouest et nord-sud et de toute invasion venue d'Europe - des repères chronologiques plus précis.

21 - A. Goetz (Kulturgeschichte Kleinasiens - 1957) admet pour Troie I les dates suivantes: 3000 à 2750; pour Troie II 2750 à 2450. Ensuite on ne trouve pas de repères dont la datation puisse être précisée. L'apparition d'une céramique dite "cappadocienne" et le refoulement de la langue Hatti dans la liturgie semblent coïncider avec l'arrivée nécessaire des Hittites à la fin du IIIe millénaire.

22 - Ces notions déjà anciennes devraient être réactualisées à la lumière de résultats plus récents: il ne s'agit donc pas ici de proposer une thèse: "Les porteurs de Hittite et du Louvite occupaient la Transylvanie vers -2900; on les retrouve identiques en Asie Mineure vers -1900" mais seulement de faire apparaître quelques points communs sans en exagérer la portée.

23 - M. E. Laroche o. c. p. 154, publie le texte (mutilé) et la traduction (lacunaire) d'un rituel de conjuration en langue louvite (II, 31-45). Voici ce texte traduit:

"Voici: des semences..."

"... (lacune) ...

"Le maître du rituel les a percées avec..."

"et les a ...ées avec ...

"et pour le dieu de la steppe ils les a écrasées (?)"

"Il les a données au dieu de la steppe"

"Il les a ...es, les mauvaises paroles, les ...

"qu'elles ne viennent plus devant les yeux du maître du rituel!"

24 - Il s'agit d'un rituel de conjuration destiné à écarter un charme maléfique. L'opératrice, dite "la Vieille", prononce le texte. Le "maître du rituel" est la personne qui a demandé qu'on appliquât (pour lui-même, sans doute, peut-être pour une tierce personne) le rituel de déprécation.

25 - Le procédé magique employé consiste à prendre "des semences" (graines toxiques? grains de blé?), à les détruire et les vouer au dieu de la steppe. Les semences figurent évidemment les "paroles mauvaises" de l'imprécateur; elles sont annulées et envoyées à l'extérieur, dans la steppe où à coup sûr elles ne peuvent plus exercer leur effet sur leur victime désignée, à savoir le "maître du rituel" ou la personne qu'il représente.

26 - Le recours au Dictionnaire permet de compléter ou préciser la prudente traduction de M. Laroche:

"Voici des semences (qui vont faire l'objet de ce rituel "de conjuration"; elles représentent les mauvaises paroles) le maître du rituel les a frappées avec la massue, les a percées avec la lance et les a écrasées pour le dieu de la steppe".

27 - Donc le maître du rituel, couvert par la "Vieille", a symboliquement détruit le maléfice.

"Il les a données au dieu de la steppe".

C'est la procédure du "bouc émissaire" chassé dans le désert; ici les semences-émissaires réduites à néant sont expulsées de la sphère habitée et, pour plus de sûreté, données au dieu qui préside aux lieux inhabités.

28 - En Anatolie, les lieux inhabités sont la steppe. Ailleurs, ce sera la brousse, l'Agros, la forêt vierge (roumain codru). Ce "dieu de la steppe" - nommé prudemment d'une périphrase - ressemble fort au dieu danseur de la brousse (Apollon archaïque) que nous avons identifié sur la tablette ronde de Tártaria. D'ailleurs, la principale confrérie de derviches-tourneurs à jupe en corolle et bonnet pointu, aux bras écartés, a de nos jours pour siège la ville anatolienne de Koniéh.

29 - La seconde partie du rituel II 31-45 est non moins instructive:

"Et voici un ciel et une terre: et de même que

"le ciel ne devient pas terre, et que la terre ne devient

"pas ciel, que ce rituel non plus ne devienne pas (...)..."

On peut compléter: "(ne devienne pas son contraire)".

M. Laroche commente:

"Ce "ciel" et cette "terre" sont des objets de bronze".

30 - La "Vieille", tout en parlant, a montré ou touché ces objets. Nous les imaginons aisément comme des plaques de bronze, l'une circulaire (la terre), l'autre rectangulaire (le ciel) et portant divers signes symboliques comme les

plaquettes de terre cuite de Tártária, peut-être les mêmes.

31 - En Louvite, le ciel est *tapassa*; cf. sanscrit *tapas* "ardeur mystique", et *Tapati*, fille du Soleil, du *Mahabharata* I, greffée par Heine sur sa "Lorelei", lat. *tepidus* "chaud" et nombre de toponymes de sources chaudes: Teplitz, Toplița, Tiflis (aujourd'hui Tbilissi); il s'agit d'un "feu céleste", cf. grec *aithēr*. La terre est en Louvite *tiyannis*, "divine nourrice" cf. le **dewo-* et *ana. Le Hittite, dans des contextes semblables, utilise *nepis* "le ciel" (cf. sl. *nebo*, gr. *nephelē*, etc.) et *tekan* < *dhēghōn (cf. gr. *khthōn*, lat. *humus*, *homo*), ce qui garantit un parallélisme étroit des rituels entre les versions hittites et louvites: c'est là un trait culturel commun aux deux ethnies associées.

32 - M. Laroche, *ibid.* p. 155, ajoute:

"On sait d'autre part qu'il existait des ciels de pâtisserie".

33 - On observe donc ici trois sortes de figuration du ciel, l'une en pâte à pain, l'autre en bronze, la troisième, celle de Tártária, en terre. Elles sont sans doute l'oeuvre d'un artisan - prêtre simulant une démiurgie.

34 - On pourrait, de nos jours, demander à un boulanger de confectionner trois pains (l'un rond, deux rectangulaires) marqués de repères identiques à ceux de Tártária.

35 - p. 177 du même ouvrage, M. Laroche publie un rituel de *Ḫubešna*, localité située en zone louvite. On y trouve mentionnés:

NINDA ARMANTALANEIN

NINDA ŠIWANTANNIS

qui sont des pains (indice: *ninda*) dont l'un renferme le nom du dieu lunaire *Arma*, l'autre le nom du grand dieu *Šiwat*: un pain-soleil - sans doute de forme circulaire - un pain-lune - en forme de croissant. *Šiwant-Annis* = "mère de Soleil".

36 - Ces coïncidences permettent de conclure à une signification cosmologique de la pâte à pain, et, secondairement, d'une pâte en général: bronze ou terre à potier.

37 - Les trois tablettes de Tártária sont en terre: c'est le matériau qui convient à une sépulture, surtout par incinération. La communauté qui a procédé à cet ensevelissement avait conscience d'opérer sur un personnage important dont elle appréhendait le retour: elle lui a fourni un ensemble de cartes figurant le monde en son entier - y compris les enfers.

38 - Dans la perspective qui nous préoccupe, il s'agit d'un réseau de coïncidences suggestives, susceptibles de fournir une hypothèse qu'il importerait de vérifier; nous n'attribuons à cette hypothèse qu'une valeur heuristique - ou peut-être de divertissement intellectuel.

39 - Esc.: une célèbre gravure de Dürer, "Le Chevalier, la Mort et le Diable", fournit un ensemble proche de celui de la "Tablette des Enfers"; l'homme casqué, à cheval, suivi de son chien fidèle, passe devant un monstre à tête haute et pointue: le dieu des Enfers: le Diable; comme l'Arbre de Noël, c'est le signe d'une idéologie archaïque à la vitalité prolongée.

40 - Ma conclusion générale - que je pourrais appuyer d'autres arguments empruntés à la dialectologie indo-européenne - est que vers -2900 la Transylvanie était occupée par une ethnie parlant un dialecte proto-hittite ou proto-louvite, ce qui d'ailleurs revient sensiblement au même.

CÂTEVA DEFICIENȚE ALE DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE MODERNE

de Dr. ION ȘERBAN

Deși-i o vastă și valoroasă operă, *Dicționarul Limbii române moderne* are și lipsuri nesuferite, care pot fie remediate la o următoare ediție, dacă se va ține cont de sugestiile îndreptățite ce se fac.

Lipsurile respective pot fi menționate, după natura lor, în următoarele categorii:

a. *Lexiconul ieșit din uz*, care zace fără rost în paginile lui, ca:

- turcisme: abraș, ghelir, mansup, saigi, seraschier, teșcherea etc., ieșite din uz de sute de ani;
- maghiarisme: copârșeu, corchezi, feleșag, hinteu, solgăbirou, temeteu etc., pe care nimeni nu le mai rostește în zilele noastre;
- slavisme: bogoslav, bogdaproste, meserniță, napistam, potnojà, pogan etc., cuvinte de care n-a auuzit nimeni din generațiile de azi.

Ce rațiune a avut menținerea acestor cuvinte în dicționar? O atare lucrare nu trebuie să fie un cimitir de cuvinte, ci o operă vie, care să reflecte realitățile actuale și viața limbii care trăiește în sufletele noastre.

Să se fi avut în vedere eventualul interes al unor scriitori de a căuta lexicul de epocă al personajelor de romane? Dar, pentru această treabă le stau la dispoziție dicționarele limbilor respective, editate din abundență. Și apoi nu trebuie să biciuite sentimentele milioaneilor de Români, de dragul unei categorii minuscule de condeieri, fie ei cât de valoroși.

În orice caz, împetrișirea dicționarului cu puzderii de străinisme este destul de supărătoare pentru noi, căci este de natură să ne zgârie pe inimă și să ne creeze un puternic sentiment de inferioritate, că nu suntem în stare să avem un lexicon ca lumea...

b. *Cuvinte omise din dicționar*, ca: mușat (frumos, curat), pârlău (vas din trunchi de lemn scobit, în care se pun la zolit, rufe murdare), gălăgie, ghe-lai (o abreviere a lui gălăgie), cornet (pădure de corni), dodă (doică, lele), gorunet (pădure de goruni, o varietate de stejar), feregăriște (zonă cu multă feregă), frunzăriște (puzderie de frunze de arbori, căzute după încetarea vegetației), hăciugă (copac îmbătrânit și lăstărit abundent, după ce a fost retezat de la înălțimea unui stat de om), gâf (albie puțin ovală, confecționată prin scobirea unui trunchi de copac).

c. *Cuvinte inexact explicate, ca:*

- *trântor*, care nu este bărbătușul albinelor și nu este omorât de albine după roire...

Albinele nu se împerechează niciodată și, deci, nu fac ouă decât în cazuri extrem de rare și anume în cazul când colonia devine bezmetică, adică n-are regină (matcă) de două trei săptămâni, eventualitate în care un număr de 10-12 albine, disperate de moartea mătcii, încep să facă ouă, dar nefecundate, din care nu ies decât numai trântori.

Ouă face numai matca și anume ouă fecundate, din care ies albine lucrătoare, sau ouă nefecundate, mai puține, din care ies numai trântori. După fiecare împerechere, trântorii «norocoși» plătesc cu viața o clipă de orgasm, fiindu-le smulsă punga cu spermatozoizi, după cuplare.

Distrugerea trântorilor nu se face după roire, ci către toamnă, atunci când albinele simt că nectarul se împuținează în natură.

Mai precizăm că albinele nu-i omoară în sensul strict al cuvântului, ci în prealabil îi izolează în fundul știubeiului, înfometându-i, ca după ce li se împuținează puterile să fie scoși afară, ținuti lateral de aripi, de câte două albine.

- Interjecția apelativă *bă* nu are nici-o legătură cu interjecția apelativă *mă* (de la *măi*), la care face trimitere D.L.R.M., nici sub aspect etimologic, nici din punct de vedere semantic. Cuvântul *bă* este, pur și simplu, o abreviere a s.m. *băiat*, dar din poziția de vocativ *băiete*, pentru că este vorba de o strigare, așa cum avem abrevierea *fă* (sau *fa*) de la s.f. *fată*, tot din cazul vocativ.

d. *Cuvinte cu etimologie multiplă, ca:*

-*haiduc* este considerat a avea patru origini: bg. haiduk, sb.haiduk, magh. hajdu, pol. haiduk. Numai românesc nu este indicat a fi.

Privit, pur și simplu, cuvântul respectiv ne spune că e compus din două vorbe: hai și ducă - hai (să ne) ducem, (în codru), de la dor de ducă -, haiduc. Cuvântul ducă vine de la latinescul a duce, ducere, verb III și - precedat de interjecția hai, care exprimă un îndemn la o acțiune - a dat naștere unui termen românesc compus.

Avem certitudinea că este românesc pentru următoarele argumente:

- el este format din termene românești de origine latină, împrejurare ce nu poate fi invocată de nici una din limbile menționate de D.L.R.M.,

- nici una din aceste patru limbi nu oferă termene mai potrivite și mai justificate, din punct de vedere semantic și fonetic, ca limba română,

- nici una din țările amintite n-au avut, înlăuntrul lor, condiții de nedreptate socială, politică și economică, prielnice nașterii haiduciei, așa cum s-a întâmplat la Români,

- nici una din aceste țări n-au avut condiții lăuntrice de camuflare și protejare a fenomenului haiducesc, așa cum s-a prezentat situația în țările române;

- nu avem la cunoștință că în vreuna din aceste limbi să fi luat naștere vreun folclor atât de puternic, cu privire la fenomenul respectiv, cum s-a

întâmpat la noi;

- roirea termenului în țările vecine nu poate fi explicată decât prin centrifugarea lui în jur, fapt care necesită implicit o pornire dintr-un centru, adică din centrul zonei implicate, deci din țara noastră;

- *Pită*, care figurează și în limbile greacă, latină, albaneză, bulgară și sârbă, este indicat că la noi provine din bulgară. Această afirmație nu poate fi adevărată. Cuvântul pită își are drama lui destul de complicată. Mulți lingviști sunt de părere că provine din vechea greacă, trecut apoi în latină, de unde, după cucerirea Peninsulei Balcanice de către Romani, a trecut în Balcani, împrăștiindu-se la toate popoarele din zonă.

La noi, în nordul Dunării, a trecut fie direct de la Romani, fie indirect prin coloniștii traci ajunși în Dacia, și e folosit mai mult în Ardeal și Moldova, concomitent cu latinescul pâine, care e cel mai răspândit.

e. *Cuvinte atestate științific că-s românești*, ca:

- verbul *a grai, grăire*, indicat de D.L.R.M. că provine din bg. graia sau din sb. grājati, este, în realitate, românesc. În lucrarea *Cuvinte argotice sud-slave, de origine românească*, pp. 175-176, de Emil Popovici, citată de G. Mihăilă, în lucrarea *Studii de lingvistică și filologie*, p. 255, se susține că *a grai - grăire - grai* este românesc, provenind - credem și noi - din limba tracogeto-dacă, Bulgarii și Sârbii împrumutându-l din limba Tracilor balcanici.

- De asemenea, numeroasa familie de cuvinte: *proptă, proptea, proptar, propteală, a propti, proptire* - indicată de D.L.R.M. ca provenind din vechiul slav *produpreti*, ca și cuvântul *clenci*, considerat că provine din bg. kunce, sunt, în realitate, pur dacice, după cum reiese din valorosul studiu al lui N. Miulescu, publicat în revista «Flacăra», nr. 14 din 3 aprilie 1980, dește-lenite de acest temeinic cercetător, împreună cu alți 55 de termeni dacici, din limba engleză, duse în Britania de cinci cohorte de Daci.

f. *Onomatopeice*, ca:

- *tropot*, indicat de D.L.R.M. ca provenind din bg. și ab. tropot, este el însuși un onomatopeic și, în același timp, un derivant al onomatopeicului *trop*, care are și alți derivanți, ca: *tropa, tropăi, tropăială, tropăit, tropăitură*. Ca atare, ca orice onomatopeic, este un autohton, plămădit în vatra de neam și de limbă a noastră.

Dar de ce oare se află și la Slavi? Fiindcă în toate țările cabalinele tropăie la fel și ca atare aceste popoare și-au creat onomatopeele lor.

- Aceeași poveste și cu onomatopeicul *trap*, numai că acesta e pus pe seama originii germane.

Este un onomatopeic pur românesc. Și acesta, ca orice onomatopeic, poate lua naștere și în alte limbi, căci instinctul de imitare, ce stă la baza deprinderii vorbirii, ca și a formării onomatopeelor, este specific tuturor ființelor umane.

g. *Cuvinte eronat considerate maghiare*, ca:

- Toponimicul *Cluj* (în ungurește Kolosvaros) este pur românesc, pentru că Ungurii, năvălind în zonă după sec. al XI-lea, l-au găsit în ființă, la fața locului. Neputând pronunța dintr-o dată grupul de consoane cl, au intro-

duș între ele vocala o, denumind orașul Kolosvaros, varos însemnând cetate, întăritură, nu oraș, cum cred încă unii.

- La fel se prezintă lucrurile și cu termenul *5lop*, care derivă din latinescul *clac*, în franceză *claque*. (A se vedea *Dicționarul de neologisme*, 1966, p. 148, de Fl. Marcu). Azi, la noi, acesta e un regionalism, folosit mai mult în nordul Ardealului. Așa că ungurescul *Kalop* este o maghiarizare a termenului autohton românesc *clop*.

-S.n. *chin* - *chinuri* nu vine de la magh. *kin*, ci de la onomatopeicul *chiu*, care exprima suferință, durere, iar figurativ sărăcie, mizerie: «*cu chiu cu vai*».

- *Sicriu* vine de la lat. *scrinum*, care înseamnă cutie, și nu de la magh. *szekreny*.

- Același lucru și cu cuvântul *sâmbră*, care vine de la însâmbrare și acesta de la lat. *insimulare*, care se traduce cu *adunare*. Ca *atare*, nu are nimic de a face cu magh. *cimbora*, cum cred D.L.R.M.știi noștri.

- Cuvântul *neam*, adverb cu înțeles de nimic, câtuși de puțin, este menționat că provine de la amgh. *neam*, care înseamnă *nu*. Deci, considerat cu altă etimologie și altă semantică. În limba noastră este folosit ca un argou și se întrebuițează ca un răspuns la întrebarea: există sau nu cutare sau cutare lucru? În caz negativ se răspunde: *neam!* Este argonizat, la noi, din *ne(nu) am*.

Mai poate fi și altă explicație. La aceeași întrebare se răspunde cu: *n-am nici de neam*, adică *sămânță*, cu alte cuvinte: *de loc*.

- S.f. *seamă* (a lua seama) e considerat de D.L.R.M.ști că provine de la magh. *szam*, cuvânt care se traduce cu *loc*. Dar, nici din punct de vedere etimologic, nici sub aspect semantic, trimiterea aceasta nu e corespunzătoare.

- Cuvântul *tepos* e prea clar că provine de la țeapă și de la a înțepa, v.i., pentru a-i combate pe D.L.R.M.ști, care consideră că vine de la magh. *capos*.

h. *Cuvinte eronat considerate ca slave*:

- Cuv. *a omorî* precupune adopționarea a două cuvinte latine: *om* (de la *homo*) și *urâre* (de la *horrere*). El seamănă cu v.sl. *umoriți*, dar această asemănare până la identificare este dovada cea mai puternică cum că Slavii au împrumutat acest cuvânt - compus din doi termeni latini -, fie de la Tracii din Balcani, peste care s-au așezat ei, fie de la restul populației latinizate, fie de la Daco-Românii sau Românii nord-dunăreni. Deci nu poate fi vorba de un împrumut al nostru de la Slavi, ci de al lor de la noi, fie direct, fie indirect, prin Tracii balcanici.

- Aceași poveste și cu verbul *a născoci*, v.IV, considerat a proveni de la v.sl. *naskociti*. Realitatea e și aici extrem de clară. Verbul *a născoci* derivă de la latinescul *nascere* - a naște - născătoare - născocire... A născoci înseamnă a descoperi, a inventa, a scorni, a plăsmui, dar - prin extindere - și a minți... Dacă avem pentru acest cuvânt o origine latină și o explicație științifică corectă și certă, mai este necesar să-i căutăm cuvântului în cauză proveniența în grădina vecinului? În timp ce pentru noi cuvântul a născoci -

născocire este o plămadă autohtonă, pentru Slavi e un împrumut de la Slavii balcanici, ca și multe altele.

- De asemenea, aceleași considerente sunt valabile și pentru s.f. *vedenie*. Nici el nu provine din v.sl. *videnye*, cum greșește D.L.R.M., căci *vedenie* al nostru provine din latinescul *videre*, ce se traduce prin a vedea, v.II, din care derivă apoi *vedere-vedeală* și, în cele din urmă, *vedenie*... Se înțelege că cuvântul *vedenie* are un sens mai aparte decât *vedere*, precum: halucinație, nălucă, fantomă ori iluzie.

- O situație asemănătoare avem și cu verbul *a voi - voire*, pe care D.L.R.M. îl consideră, cum e normal și științific, că provine de la latinescul *volere*. Același D.L.R.M. își schimbă părerea când se referă la derivatele lui, ca: *voie*, *voit*, *voință*, pe care le socotește că provin din v.sl. *volya*.

Un alt derivant al verbului susmenționat, s.f. *nevoie*, e pus de slavizanți în seama v. sl. *nevolya*. Nu trebuie să fii un lingvist extraordinar, ca să-ți dai seama de adâncă eroare în care se scaldă lexicologii și lexicografii noștri. Cum puteau să-și pună întrebarea de unde au Slavii, în lexicul lor, acești termeni de origine neîndoielnic latină? Să nu înțelegem că Slavii i-au împrumutat de la Tracii din Balcani ori, poate, chiar de la noi?

- Cuvântul *milă*, s.f. (unitate de măsură) nu poate proveni de la pol. *mila*, ci de la lat. *millia*. Lingviștii care i-au sugerat originea poloneză s-au bazat poate pe presupunerea că dacă l-am fi împrumutat de la Latini, atunci ar fi trebuit să sufere rotacismul, spre a fi devenit *miria*...

Mai toți lingviștii sunt de acord că fenomenul rotacismului nu este un fenomen absolut și general, nici sub aspect teritorial, nici din punct de vedere intrinsec. În plus, relevăm survenirea unui proces de involuție, de reversibilitate, în fenomenul rotacismului. Așa că teoria absolutizării rotacismului trebuie să încline steagul în fața realităților limbii.

- Cuvintelor referitoare la organizarea și ierarhia bisericească li se arată două origini, v. slavă și greacă. Normal și științific, originea lor este greacă, fiindcă Grecii s-au creștinat cei dintâi și au organizat funcțiile și demnitățile religioase, într-o vreme când Slavii nici nu erau prezenți în această parte a Europei și nici măcar nu adoptaseră creștinismul, iar grafia și-au inventat-o abia către finele secolului al IX-lea (863-885), sub Metodiul și Chiril.

Cât ne privește pe noi, trebuie să ne reamintim că în timp ce Daco-Romanii s-au creștinat la începutul secolului al IV-lea, adică în primele decenii ale domniei împăratului Constantin și al mamei sale împărăteasa Elena, care au oficializat religia creștină, Slavii și Bulgarii își plimbau turmele, hergheliile și cirezile, de oi, de cai și de vite prin stepele din cotul Volgei, ori cele nord-pontice. Așa că în primele cinci șase secole care s-au mai scurs până la creștinarea acestora, Daco-Românii și apoi Românii au avut tot răgazul necesar să-și însușească măcar noțiunile fundamentale de exercitare a noii credințe creștine.

- Cuvântul *a clipi*, v.IV, din care au derivat *clipă*, *clipet*, *clipire*, *clipi*, *clipeală*, *clipoci*, *clipocire*, *clipocit*, *clipotit* etc., nu poate veni de la v.sl. *klepati*, pentru că:

- v.sl. *klepati* se traduce prin a ciocăni, deci e vorba de altă etimologie și de altă semantică, în timp ce a clipi al nostru se definește ca «mişcare reflexă și ritmică de închidere și deschidere a pleoapelor, cu scopul de a apăra ochii împotriva vătămărilor exterioare și de a împrăștia umezeala necesară pe cornee». Deci, o oarecare similitudine fonetică a acestor două cuvinte nu înseamnă identitate logică de noțiuni.

- v.sl. *klepati*, ca și restul lexiconului slav, nu poate naște atâta puzderie de derivate, ca cuvintele noastre.

- Familia de cuvinte: țintă, a ținti, ținteș, țintelat, țintolat, a țintuit, țintuire, țintuit, țintuță, țintilat, țintire, țintișoară, țintit, țintișor este considerată de D.L.R.M. ca având origine v.sl. centa. Cum n-am avut posibilitatea de a consulta un dicționar de limbă veche slavă, nu pot să mă pronunț asupra sensului acestui cuvânt.

Poate, oare, să fie feminizarea lui *centum* din latină? În acest caz, justificarea respingerii acestei traduceri se identifică cu cazul precedent. În caz negativ, nu ne rămâne decât însușirea argumentului derivând din prolificitatea termenului în discuție, ceea ce conduce la același rezultat.

- Cuv. *val*, s.n. (masă de apă) și *val*, s.n. (masă de pământ pentru apărare) provin din latinescul *Vallum* și nu de la v.sl. *valu*, care, la rândul său, este luat, în mod cert, tot din *Vallum*.

- Latinescul *veclus* a dat pe: vechi, veche și acestea pe veac, care nu poate veni de la v.sl. *veku*.

Nu este exclus ca v.sl. *veku* să nu-și tragă originea tot din latinescul *veclus* sau din vechi, veche, ori chiar din veac și chiar prin intermediul Tracilor balcanici.

În încheiere, precizăm că menționarea câtorva deficiențe ale D.L.R.M. nu presupune epuizarea acestora. Faptul presupune o muncă uriașă, care depășește viața unui om. Un colectiv numeros de lingviști ar putea să ducă la bun sfârșit o atare muncă, într-un timp rezonabil. Semnatarul acestor rânduri n-a făcut decât să scapere scânteia unei atari cutezanțe, care ar putea încorona o operă nepieritoare pentru limba română.

ATESTARE DOCUMENTARĂ A VECHIMII JOCULUI CĂLUȘARILOR

de GEORGE VAIDA și IONEL CIONCHIN

Cunoscut și sub denumirea de *Căluș*, jocul călușarilor este - conform părerii majorității specialiștilor - un joc foarte vechi. H. Secoșan afirmă că «Jocul călușarilor, cel mai vechi și pitoresc joc din coreografia românească, este voinicesc, athletic, constând din 12 figuri executate de tineri cu un băț în mână. Practicarea jocului este foarte veche. Dimitrie Cantemir pomenește de ea în *Descriptio Moldaviae*».¹

În definiția de mai sus sunt specificate amănunte ce pot scăpa cititorului grăbit, motive pentru care ne permitem a le explica. În afară de vechime, jocul este *voinicesc*, adică războinic. Acest caracter se relevă și prin bețe, care închipuie vechile arme, sulita și spada. Jocul este *athletic*, deci accesibil numai celor ce beneficiază de o anumită pregătire fizică, care au fost antrenați special în vederea unor performanțe ce reclamă atât forță, cât și îndemânare. Constă din 12 *figuri*, fiecare reprezentând o anumită faptă, deci jocul este tematic, narând pantomimic niște evenimente. Jocul este executat de *tineri*, deci pare a fi fost dans inițiatic, rezervat adolescenților ce urmau să fie primiți în rândurile bărbaților, căci este un joc exclusiv masculin, al tinerilor luptători.

Vom analiza în primul rând denumirea care vine de la *cal*, cu atât mai mult cu cât în unele regiuni dansatorii poartă în față un cap de cal, executat din lemn, care subliniază calitatea lor de călăreți.

Cuvântului *cal* i se atribuie descendența din lat. *caballus*, dar denumirea științifică și binară a animalului, aceea de *equus caballus*, nu face decât să reediteze o sintagmă, probabil protolatină, căci din componentele acesteia au rezultat substantive separate, dar sinonime. De altfel, în această sintagmă se dezvăluie motivul pentru care avem convingerea că originea cuvântului *cal* ar fi autohtonă și nu latină. Vom constata mai întâi că în greaca veche, cu ai cărei vorbitori Daco-Geții avuseseră intense contacte, lui *hippos* (*cal* i se mai spune și *kéles*, iar garda călare a primilor regi ai Romei se numea într-un limbaj arhaic *celeres*, fiind caracterizată în dicționarele latine-germane drept o uralte *Benennung*) (denumire străveche). Faptul că această străveche denumire, pe lângă sensul de călăreți, mai are și accepțiunea de *cei iuți* (de la *celer* iute), nu dăunează cu nimic aserțiunii noastre, pentru că omul primitiv își forma noile cuvinte sub impresia ce i-o făcea subiectul de denumit, compunându-le din cuvinte mai vechi ce-l caracterizau. Remarcând sprinteneala calului sălbatec, l-a numit la început «animal iute», dar în limba sa de atunci. Deci, *celer* nu este altceva decât *iute*, un adjectiv substantivat, la fel cum Românii de mai târziu spuneau *roibul meu*, *bălanul meu*, *murgulețul meu*, *corbul meu* în loc de *calul meu roib*, *bălan*, *murg sau negru-corb*. Acest

fenomen de reducere a sintagmelor prin substantivarea adjectivelor este până și astăzi în plină desfășurare, când spunem *roșii* și *vinete* în loc de pătlăgele roșii sau pătlăgele vinete.

Așadar, calul, deși era cunoscut în Europa pre-indoeuropeană, cu zeci de milenii în urmă, cum o dovedesc nu numai fosilele sale, ci și picturile rupestre din Spania și din Franța, a apărut, ca animal de tracțiune și călărie, din est, adus de triburile indoeuropene de păstori. Dintre Indoeuropeni, primii care i-au cunoscut ca animale de muncă au fost Proto-indo-iranienii, care l-au transmis și Proto-tracilor. Se cheamă deci că strămoșii noștri direcți, Proto-tracii carpatici, au fost printre primii beneficiari europeni ai calului de călărie și de tracțiune.

Aceasta se confirmă și prin denumirea tracă a calului - *esp* și *espo*². Dacii pronunțau *ep* de unde a derivat străromâna *epa*, pronunțată pe rând *eapă*, *ieapă*, ca să devină, până la sfârșit, *iapa* de astăzi. Latinul *equus* este o formă tardivă și alterată în Peninsula Italică, sub imperiul tendinței de a-l transforma pe *p* în *k* sau *q*, fenomen ce se manifestă și la noi prin tratamentul Piua Pietrii - Chiuva Chetrei.

În Sardinia, care, prin poziția sa izolată, s-ar putea semui cu poziția Irlandei față de Britania, ferită de anumite influențe externe, iepei nu i s-a spus niciodată *equa*, ca în latină, ci întotdeauna și astăzi *ebba*. Deci *ep* sau *eb* este în orice caz mai vechi decât *equus*, derivând din *esp*, resp *esb*, după cum ne încredințează persana veche prin *aspa* (cal), sau sanscrita prin *asva* (cal). De altfel, însăși sanscrita ne explică formarea substantivelor *caballus* pe de o parte și *cal*, pe de alta, prin următoarele sintagme: *asva capal* (cal neastâmpărat) și *asva cala* (cal neastâmpărat), *capala* și *cala*, fiind adjective cu același conținut semantic³, devenite, prin substantivare, zoonime.

Dinadins nu am menționat la început denumirea calului în limba albaneză, căci, fără demonstrația de mai sus, s-ar fi putut obiecta că în albaneză a intervenit procesul de scurtare al lat *caballus* ca să rezulte alb. *calë*⁴, albaneza fiind și ea o limbă puternic influențată de latină. Dar se poate replica și că influența latină se contrabalansează prin componența unanim recunoscută a elementului tracic în etnogeneza Albanezilor și, implicit, în formarea limbii albaneze.

Putem presupune, deci, că un cuvânt *cal* a existat și în dacică. Cu titlu de curiozitate, menționăm că în albaneză *kalush* (citit căluș) însemnează *căluș*.⁵ Cu același titlu, amintim că forma *capal* s-a conservat aproape neatinsă în irlandeză, în care calului nu i se spune *mark*, ca în alte limbi celtice, ci *capall*⁶.

Presupunând că am demonstrat, măcar parțial, autohtonismul zoonimului *cal*, putem reveni la investigațiile noastre privind vechimea jocului «Călușul».

Avansăm, la început, doar cu titlu de ipoteză, că «trântirea» în poziție orizontală a unora dintre dansatori poate evoca două aspecte din timpurile apariției păstorilor călăreți indoeuropeni din est:

1. Destoinicia băștinașilor de a se feri din calea călăreților, spre a nu fi

zdrobiți sub copite, sau

2. Însăși doborârea luptătorilor de către călăreți.

Noi optăm pentru al doilea aspect, dar acceptarea oricăruia dintre cele două urcă originea jocului până în veacul al XXIII-lea sau al XXIV-lea î.e.n., când au avut loc primele contacte între cele două populații amintite în prealabil. Dar pentru acest eveniment nu dispunem de o descriere amănunțită, consemnată în scrierea vreunui autor contemporan cu aceștia, drept care nu stăruim asupra lui.

Coborând din acel timp îndepărtat până prin veacul al V-lea î.e.n., anume atunci când persanul Cyrus cel Tânăr, fiul lui Darius al II-lea și al Parisatei, încerca să ocupe prin lupte tronul fratelui său mai vârstnic, Artaxerxes al II-lea, suntem puși, în mod neașteptat, pe urmele *Călușului*, executat de un grup de Traci. Cyrus cel Tânăr a trăit între anii 423-401 î.e.n., astfel că evenimentul pe care încercăm să-l evocăm poate fi bine fixat în timp. Mai mult, este relatat de un martor ocular, Xenofon, mercenar în slujba lui Cyrus și autor al celebrei *Anabasis*, din care vom cita câteva fragmente. Trebuie precizat că anticul autor istorisește retragerea celor 10.000 de mercenari greci ai lui Cyrus, câți au rămas în viață din 13.000, după lupta de la Kunaxa, lângă Babilon, în 401 î.e.n. Din această armată mercenară de «greci» făcea parte și un apreciabil contingent de călăreți traci, destinați să înfrunte cavaleria lui Artaxerxes. Chiar dacă existența lor nu este dezvăluită de la început, aceasta se impune pe parcursul narațiunii, în care Tracii sunt menționați de mai multe ori.

Să dăm cuvântul autorului: «La căderea nopții, Miltokide tracul, dezertă și trecu de partea regelui, luând cu sine și pe cei patruzeci de călăreți cu alți trei sute de pedestrași traci ai săi» (II, 2.7.).

Dezertorii fiind în majoritate pedestrași, au fost probabil traci balcanici, nu nord-dunăreni (călăreți prin excelență) și nu constituiau decât o parte din contingentul trac. Apartenența lor balcanică pare s-o indice chiar numele comandantului lor, Miltokite, de sonoritate cvazi elenă. Dar Traci au mai rămas destui în rândurile «celor 10.000». Mai târziu, când au ajuns pe țărmuri mai ospitaliere, la Paflagonii regelui Corylos (a se remarca asemănarea cu Corylo - Scorilo), aflăm din nou: «În cele din urmă se făcură libațiuni și se cântă peanul, după care Tracii se ridicară primii și începură să danseze înarmați, în sunetul fluierului; săreau înalt, plutind prin aer și mânuind săbiile. La sfârșit, unul dintre ei îl lovi pe un al doilea; toată lumea era încredințată că omul a fost rănit deorece se pricepuse să cadă cu măiestrie (subl. ns.). Paflagonienii scoaseră un țipăt. Celălalt îl despuie de arme și ieși cântând «Sitalcas» (cântec de luptă trac, probabil un imn în cinstea regelui trac Sitalkes, predecesorul lui Seuthes I), în timp ce alți câțiva Traci îl scoaseră pe cel învins ca pe un mort. De fapt omul nu pășise nimic».⁷

Descrierea, cu excepția unei părți din episodul cu mortul, ne redă cât se poate de fidel desfășurarea Jocului Călușarilor, care cunoaște, la noi, și alte variante, ce nu se îndepărtează însă de la esență. Ar mai fi încă multe argumente în favoarea aserțiunilor noastre, dar considerăm că cele expuse până

aici sunt suficiente.

În final, este cazul să ne întrebăm: la care popor anume s-a mai putut păstra, cu atâta fidelitate, caracterul unui dans războinic de-a lungul a aproape trei milenii? Dacă și-a păstrat până și dansul cu atâta îndârjire, ar fi acceptat oare să-și părăsească vreodată țara strămoșilor?

NOTE

1. Henriette Secoșam, *Curs de folclor coregrafic românesc*, Ed. Universității, Timișoara, 1979, p. 9.
2. I. I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, ed. II-a, Ed. Științifică, București, 1967, p. 133.
3. Klaus Milyus, *Wörterbuch Sanscrit-Deutsch*, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1980, pp. 153, 155.
4. Oda Buchholz ș.a., *Wörterbuch Albanisch-Deutsch*, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, ed. II-a, 1981, p. 210.
5. *Wörterbuch Alb-Deutsch*, p. 211.
6. O'Donail Niall, *Foclóir gaelice-béarla (Dicționar irlandez-englez)*, Brown and Nolan Ltd., Baile Atha Cliath, 1977, p.190.
7. Extrase din *Expediția celor 10.000*, sub îngrijirea lui D.M. Pippidi. Proză istorică greacă, Ed. pentru Literatură universală, București, 1970.

Redacția mulțumește colaboratorilor pentru materialele trimise și recomandă ca articolele să fie clare, concise, cu material ilustrativ. Fiecare autor își asumă responsabilitatea ipotezelor enunțate și a exactității datelor.

Întrucât revista Noi Tracii a devenit organ al Centrului European de Studii Trace, articolele pot fi trimise și în limbi de largă circulație - engleză, franceză, germană, spaniolă, italiană.

Colaboratorii din România pot trimite manuscrisele dactilografiate și atent corectate la noua adresă a dlui Ion Coja: București 41, c.p. 41-30. Datorită sporirii considerabile a numărului de materiale primite spre publicare, revista se vede nevoită să instituie o selecție a acestora, în funcție de calitatea lor științifică și de oportunitatea cu care răspund unor stringențe de moment politic sau cultural. În vederea acestei selecții, revista a constituit un Comitet de redacție, alcătuit din câțiva cunoscuți specialiști în istoria neamului nostru. Materialele nepublicate se vor păstra într-un fond de documentare din care, cu timpul, vom publica cât mai mult, pe măsură ce spațiul tipografic al revistei se va mări.

Tuturor, sănătate și voie bună !

ÎNCERCĂRI DE A STABILII ORIGINEA NUMELUI DACIA

de M. ALECU-CĂLUȘIȚĂ

Mulți istorici și filologi s-au străduit să stabilească originea denumirii antice a țării noastre, *Dacia*.

Numele Dacilor a fost pus în legătură cu frigianul *daoii*, care însemna lup, cu *sabia dacia* sau cu numele unei posibile sulite de lemn arsă la vârf.

Nicolae Miulescu, observând că numele Dacia, *dava* și Danubius începeau toate cu silaba *da*, a căutat sensul lui *da* în limba sanscrită și a constatat că poate fi tradus cu «al zeilor». Pornind de la acest fapt N. Miulescu a emis ipoteza că numele Dacia derivă din *Dakṣa*, care ar fi însemnat «țara zeilor»¹. Dacă punem pe *da* - din Dacia, *dava*, Danubius - în legătură cu afirmația românească *da*, constatăm că este posibil ca în limba dacă silaba *da* să fi introdus sensul de sfânt.

Cea mai competentă ipoteză privind originea numelui Dacia a fost emisă de Nicolae Densușianu. El a arătat că Saturn era numit *Dokius Caeli filius* (Plinii H N, VII, 57, 4) și Zeus Dakin, iar Rhea Gaea era numită și Dakia, Dacia Terra și Dacia Augusta. El a dedus că *dakin* și *dakia* sau *dacia* au avut în aceste expresii sensul de sfânt și sfântă².

În favoarea acestei ipoteze este și faptul că în Tibet *dakini* erau zeități feminine, numite uneori mame. Tiopa, strămoșul spiritual al seetei Khagyudpas și-ar fi primit inițierea la o astfel de Dakini³.

Nicolae Densușianu arăta că Dacia-Sfântă era unul din numele zeiței protectoare a Daciei.

Pe monedele bătute de Romani în timpul domniilor lui Traian și a lui Filip Arabul această zeiță era reprezentată stând, purtând căciula și un sceptru sau sabia recurbată, caracteristică Daciei.

Nicolae Densușianu își susținea ipoteza prin inscripțiile de la Deva și de la Apulum, care reprezentau dedicații zeilor. Primul zeu era Jupiter Optimus Maximus (prescurtat IOM). În inscripția de la Deva urma: TERRAE DAC(IAE) ET GENIO P(OPULI) ET COMERCII..., iar în cea de la Apulum urma: ET CETERIS DIIS DEABUSQVE IMMORTALIBVS ET DACIAE...

Dacia sau Terra Dacia, fiind citată într-o înșiruire de divinități, nu putea fi decât Gaea, zeița protectoare a pământului dac⁴.

Așa cum atestau izvoarele grecești, primii locuitori ai României au fost Prelasgii și numele lor însemna «cei născuți din pământ»⁵. În textele antice numele lor apărea asociat cu *dioi* (adică divinii)⁶. Numele Geților, urmașii lor, era evident legat de numele Gaea-Gaia, zeița pământului.

Istorici ca Diodor din Sicilia arătau că popoarele își trag numele de la un strămoș sau conducător din vechime, căruia adesea i se atribuia o origine divină. Astfel, Sciții și-ar fi luat numele de la regele Schythes, un fiu al lui Zeus, Palii și Napii ar fi purtat numele lui Pales și Napes, fiii lui Schythes⁷, Mesii și-ar fi luat numele de la Medas, fiul Medei⁸, Romanii de la Romulus...

De ce nu am admite că Geto-Dacii își aveau rădăcinile tradiției în matriarhat și purtau numele unei strămoașe - Gaea-Gaia-Dacia-Terra?

Tradițiile românești îndreptățesc această ipoteză. Gaia-Gaea era foarte populară în Dacia. Numele ei s-a păstrat în limba română în expresia «te ia gaia», care înseamnă «te înghite pământul». În legendele românești s-a păstrat numele acestei zeițe mamă?mare, ca Baba Dochia și ei îi sunt până azi dedicate primele nouă zile din luna martie, când pământul își leapădă omătul și baba Dochia cojoacele.

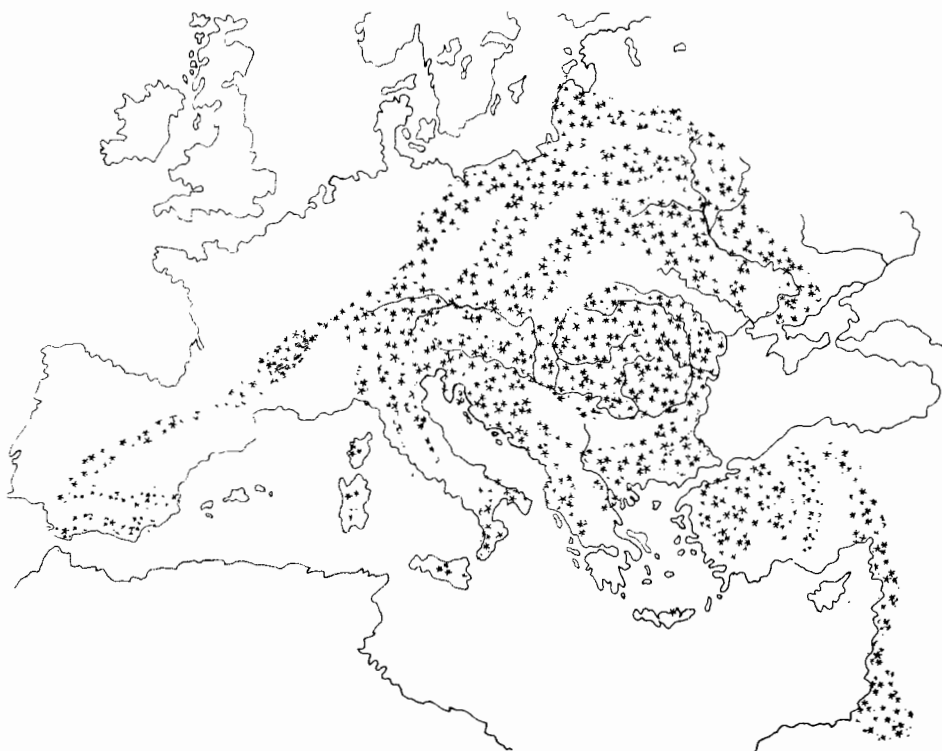
Terra a trecut în limba română ca *țară*, cuvânt care pe lângă sensul general de «țară», mai are și pe acela de «Țara Românilor». În limba română *pământean* are și sensul de «localnic» adică fiu al pământului românesc.

Armele s-au schimbat, în decursul timpului, mai repede decât numele popoarelor și este posibil ca ele să fi luat numele celor care le-au făcut și le-au purtat. De obicei, operele iau numele creatorilor și nu invers. De altfel, sulița lungă, caracteristică Traco-Geților, s-a numit *hosta* și a dat în limba română cuvântul *oaste*.

NOTE

1. Nicolae Miulescu, *Dakça God's Contry*, ed. Nagard, Veneția, 1975.
2. Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, București 1913, p. 256.
3. Alexandra David Neal, *Mystiques et magiciens du Thibet*, Libr. Plon, Paris 1937, pp. 174-177.
4. N. Densușianu, *op.cit.*, pp. 251-256.
5. *Ibidem*. p. 26.
6. *Ibidem*, p. 669.
7. Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, Trad. de Radu Hâncu și Vladimir Iliescu, Ed. Sport-Turism, București 1981, 2, XLIII, p. 169.
8. *Ibidem*, 4, LV-LVI, p. 307.

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Manole Neagoe, <i>Iordanes și istoria Tracilor</i>	1
Prof. Ilie Dan, <i>Romanitatea și cultura europeană</i>	4
Jean Amsler, <i>Les trois tablettes de Tărtăria</i>	6
Dr. Ion Șerban, <i>Câteva deficiențe ale Dicționarului limbii române moderne</i>	12
G. Vaida și I. Cionchin, <i>Atestare documentară a vechimii jocului Călușarilor</i>	18
M. Alecu-Călușiță, <i>Încercări de a stabili originea numelui Dacia</i>	22

NOI TRACII
Redacția: Via Larga, 11 - Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto
Direz. Foro Traiano 1/A Roma - Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78
Rivista mensile - Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)